

Liberalizm ve Demokrasi*

Marc F. Plattner**

Çeyrek yüzyıldan daha kısa bir süre önce demokrasi, bir kaç istisnaıyla, Kuzey Amerika ve Batı Avrupa ile sınırlandırılmış görünmekteydi. Bu ülkeler bir çok siyaset bilimcinin başarılı bir demokrasi için ön koşul olarak kabul ettiği gelişmiş endüstriyel ekonomi, oldukça büyük orta sınıflar ve yüksek okur-yazarlık oranları gibi faktörlere sahiptiler. Bunlar sadece serbest ve yarışmacı çok partili seçimlerin değil hukukun hakimiyeti ve kişisel özgürlüklerin de vatanyıldılar. Kısaca bunlar 'liberal demokrasiler' olarak adlandırılan rejimlerdi.

Diğer taraftan dünyanın geri kalan kısmındaki ülkelerin çoğu ne liberaldiler ne de demokratik. Bunlar (prensipite olmamakla birlikte uygulamada) serbest ve çok partili seçimleri reddeden çeşitli (askeri, tek parti, devrimci, Marksist-Leninist) diktatörlüklerle idare edilmekteydiler. Fakat 1990'ların başlangıcında dünyanın dört bir tarafında otokratik rejimlerin peşpeşe iktidardan düşmesiyle bu durum ciddi bir biçimde değişti. Genelde bu rejimlerin yerini, Samuel P. Huntington'un demokratikleşmenin 'üçüncü dalgası' fenomeni olarak nitelediği süreçte, en azından demokratik olma arzusundaki rejimler takip ettiler. Günümüzde dünyanın her kıtasında yüzden

çok ülke görüntüde seçilmiş bir hükûmete sahip olduğunu iddia edebilmektedir.

Afrika dışında, demokrasiyi uygulamaya çalışan bu yeni demokrasilerin çok azı otoriteryanizme geri dönmüşlerdir. Fakat, aralarında serbest ve adil seçimler yapmış olanların da bulunduğu çoğu, uzun ömürlü demokrasilerde ortaklaşa bulunan kişisel özgürlüklerin korunması ve kanun hakimiyetine bağlılık alanlarında yetersiz kalmaktadırlar. Larry Diamond'ın da ifade ettiği gibi bu yeni rejimlerin çoğunluğu 'liberal demokrasi' olarak tanımlanamayacak 'seçim demokrasileri'dir. Huntington, Diamond'ın bu farklılaştırmasını esas alarak Batılı olmayan toplumlara seçimlerin ihracının çoğu zaman antiliberal güçlerin zaferiyle sonuçlanacağını iddia etmektedir. Fareed Zakaria da seçimlerin dünya çapında yerleştirilmesinin, bu seçimlerle iktidara gelen hükümetlerin temel özgürlüklerin teminatı olamaması anlamında, "liberal olmayan demokrasilerin artmasından" sorumlu olduğunu ileri sürmektedir. "Anayasal liberalizm", Zakaria'ya göre, "demokrasiden teorik ve tarihsel olarak farklıdır". Bugün Batı siyasal yapısında liberal demokrasinin birbiriyle kaynaşmış olan bu iki yönü dünyanın geri kalanında birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Siyasal liberalizm yerinde sayarken demokrasi gelişmektedir." Zakaria, ortaya koyduğu bu farklılık

** Marc F. Plattner, *Journal of Democracy*'nin editörlerindedir ve *Demokrasi Çalışmaları Uluslararası Forumu* yöneticilerindedir.

çerçevesinde, Batılı siyasa yapıcılara sadece anayasal liberalizmin gelişmesine yönelik yardım çabalarını arttırmalarını değil ve fakat seçimlere olan desteklerini de azaltmalarını tavsiye etmekte ve 'liberal otokrasiler'in liberal olmayan demokrasilere tercih edilebileceğini ileri sürmektedir.

Demokrasiyi Unsurlarına Ayrıştırmak

Tüm bu yazarlar tarafından ortaya konan temel ayırım geçerli ve önemlidir. Günümüzde insanların çoğunun demokrasiden bahsettiklerinde ima ettikleri şey olan liberal demokrasi gerçekte biri katı anlamda demokratik ve diğeri liberal olan iki farklı unsurun birbiriyle kaynaşmasından müteşekkildir. Etimolojik kökeninin de akla getirdiği biçimde 'demokrasi' kelimesinin en basit anlamı halkın hakimiyetidir. Demokrasi, çoğunluğun hakimiyeti olarak bir kişinin hakimiyeti olan monarşiden, en iyinin hakimiyeti olan aristokrasiden ve azınlığın hakimiyeti olan oligarşiden ayırılmaktadır. Bazı kadim cumhuriyetlerde görülmüş olan doğrudan demokrasinin uygulanmasının imkânsızlaştığı büyük boyutlu devletlerin yer aldığı modern dünyada, yasa temsilcilerinin ve diğer bazı kamu görevlilerinin seçimi halkın hakimiyetini gösterdiği en önemli mekanizmadır. Günümüzde demokrasinin daha ileri bir biçimde genel yetişkin oy hakkı (seçme hakkı) ve aday olabilme hakkı (seçilme hakkı)na sahip olma anlamına geldiği kabul edilmektedir. Dolayısıyla seçimler çağdaş liberal demokrasinin popüler ya da çoğunlukçu veçhesi olarak kabul edilmektedir.

Liberal demokrasi tabirindeki 'liberal' kelimesi ise kimin yönettiği meselesine değil bu hakimiyetin nasıl kullanıldığına ilişkindir. Bu herşeyden çok hükümetin gücünün ve hareket tarzlarının sınırlı olduğu anlamına gelmektedir. Hükümet ilk olarak kanun hakimiyetiyle, özellikle de temel yasa ya da anayasa ile ve son noktada ise birey hakları ile sınırlandırılmaktadır. Genel olarak günümüzde 'insan hak-

ları' olarak adlandırılan doğal ya da devredilemez haklar düşüncesi liberalizmin bir icadıdır. Mutluluk adına insanların elde etmek istedikleri şeylerin çokluğu ve farklılığı ile birlikte özel alanın korunması anlamına gelen bireysel hakların üstünlüğü, liberal siyasal düzenin anahtar unsurudur.

Demokrasi ve liberalizmin birbirlerine ayıramaz bir biçimde bağlı oldukları gerçeği liberal olmayan demokrasiler ile demokratik olmayan liberal rejimlerin her ikisinin de tarihsel varlığı ile ispatlanmıştır. Kadim dünyanın demokrasileri, her ne kadar vatandaşları günümüzdekiler ile kıyaslanamaz bir biçimde kendilerini doğrudan yönetebilmekteydilerse de, konuşma ya da din özgürlüğünü, özel mülkiyetin korunmasını veya anayasal hükümeti sağlayamamışlardır. Diğer taraftan liberalizmin doğum yeri olan modern İngiltere ondo-kuzuncu yüzyılda bile oldukça kısıtlı bir oy hakkına sahip bulunmaktaydı. Zakaria'nın da belirttiği üzere İngiltere oy hakkını anayasal liberalizmin hayati kurumlarının varlık alanına girişinden çok sonraları aşamalı bir biçimde yagınlaştırması anlamında demokratikleşmenin klasik örneğini oluşturmaktadır. Zakaria günümüzde de İngiliz koloni idaresi altındaki Hong Kong'u demokrasinin yokluğunda gelişen liberalizme örnek olarak vermektedir.

Bütün İnsanlar Eşit Yaratılmıştır

Her ne kadar modern liberal demokrasinin niteliğinin anlaşılması yönünde onu oluşturan unsurların 'içinin açılıp boşaltılması' önemli bir ilk adım ise de, liberalizm ve demokrasi arasındaki ayrımlaşmanın abartılması bizi yeni bir yanlış anlamaya götürebilir. Yeni seçim demokrasilerinin çoğunluğunda liberalizme ulaşamamasına rağmen serbest seçimlerin yapıldığı ülkeler yapılmayanlara göre ağırlıklı bir biçimde daha liberaldirlir ve sivil özgürlükleri koruyan ülkeler de korumayanlara göre ağırlıklı bir biçimde seçim yapmaya daha yatkındırlar. Bu, basit bir tesadüf de-

ğildir; seçim demokrasisi ile liberal bir düzen arasında kendiliğinden varolan güçlü bağların bir sonucudur.

Bu bağların bazıları gayet açıktır. Demokratik taraftan başlanıldığında, eğer gerçekten serbest ve adil iseler, seçimler konuşma, örgütlenme ve toplantı özgürlükleri gibi çeşitli sivil özgürlüklerin garantisi gibi gözükebilir. Dolayısıyla demokrasinin siyasal bilimcilerce yapılan en dar tanımlamalarında bile açık seçimlerin yapılmasının zorunluluğu en azından genelde bu özgürlüklerin korunabilmesinin şartı olarak kabul edilmektedir. Eğer bunun yerine liberal gelenek tarafından öne çıkartılan insan hakları ile başlarsak günümüzde insan hakları anlayışı genel olarak seçime katılma hakkını da doğal bir hak olarak kabul etmektedir. BM Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'nin 21'inci maddesi "her birey doğrudan veya serbestçe seçilmiş temsilciler aracılığıyla kendi ülkesinin yönetiminde söz sahibidir... Hükümet otoritesinde insanların iradeleri temel olmalıdır ve bu irade gizli ve serbest oy verme süreçlerini içeren evrensel ve eşit oy hakkının olduğu periyodik ve gerçek seçimlerle ifade edilmelidir" demektir. Bu, liberalizm ile seçim demokrasisi arasında sadece biçimsel veya tanımsal bir bağ olarak görülebilir fakat aslında daha derin bir bağa işaret etmektedir.

Liberalizmin temelindeki siyasal doktrin aynı zamanda daha eşitlikçi ve çoğunlukçu bir boyutu da içermektedir. Bu, meşru siyasal gücün bütününe doğal olarak sadece özgür değil ve fakat aynı zamanda eşit olan bireylerin rızalarından elde edildiği doktrindir. John Locke *Second Treatise of Government*'ın ilk sayfalarında insanların doğal olarak "aynı zamanda kimsenin bir diğerinden fazla olmadığı, gücün ve yetkilerin karşılıklı olduğu, aynı türün bütün mensuplarının doğanın sağladığı avntajlara aynı yetenekler çerçevesinde sahip olduğu, kimsenin kimseye tabi olmayacağı bir eşitlik durumu da olan tam öz-

gürlük durumunda" olduğunu belirtmektedir. Buradaki esas nokta hiç bir insanın bir diğeri üzerinde doğal bir hakimiyet iddiasının olmaması ve bunun kesin bir sonucu olarak insanın insan üzerindeki hakimiyetinin ancak karşılıklı bir anlaşma ya da 'sözleşme' zemininde meşrulaştırılabileceğidir.

Buradan ne Locke'un ne de Locke'un izinden gelenlerin tek meşru hükümet şeklinin demokrasi olduğu, sonucuna vardıkları söylenemez. Siyasal bir topluluk oluşturmada orijinal sözleşme için herkesin rızasının gerekli olduğunu kabul etmekle birlikte, aynı zamanda, siyasal toplumun, ister bir demokraside, ister bir monarşide, ister bir oligarşide ve isterse de İngiltere'de kral, lordlar kamarası ve avam kamarası arasında olduğu gibi karma bir sistemde yasama gücünü nereye-kime vereceğini seçmede serbest olduğunu da ileri sürmektedirler. Liberalizm aslında demokrasi üzerinde bir hükümet şekli olarak ısrar etmemektedir, fakat halkın nihai egemenliğini de şüphe götürmeyecek bir biçimde vurgulamaktadır. Dolayısıyla Locke eğer yasama organı güvenilirliğini kaybeder ya da kötüye kullanırsa yenisini oluşturma gücünün tekrar halkın çoğunluğuna ait olacağını ileri sürmektedir.

Liberal eşitlikçiliğin ayırdedici doğasını kavrayabilmek için modern liberal demokrasinin kadim şehrin modern öncesi (ve hakikaten illiberal) demokrasisinden ne kadar farklı olduğunun kavraması gerekmektedir. Modern liberal demokrasilerde anahtar siyasal kurum olan yasamada seçilmiş temsilcilere dayanma, liberal demokrasiyi savunanlar tarafından, liberal demokrasinin kadim demokrasilerden kesin ayrılma noktası olarak görülmekteydi. *The Federalist*'in yazarları 'halk hükümeti' nin iki çok farklı türünü sıkça karşılaştırmaktaydılar. 'Pür demokrasi'nin (hükümeti bizzat idare eden az sayıdaki vatandaştan oluşan bir toplum *Federalist 10*) zayıflıklarına tabi olmanın gerekmediğini ileri sürdükleri bir 'cumhuriyet' ("temsil olayının

gerçekleştirildiği bir hükümet”) lehinde yazıyorlardı. Pür ya da doğrudan demokraside “zayıf partinin (tarafın) ya da uygunsuz bir bireyin kurban edilmesini engelleyebilecek hiçbir şeyin olmadığını” ve de dolayısıyla bunların “kişisel güvenlik veya mülkiyet hakkı ile hiç bir zaman bağdaşamayacağını” ileri sürmekteydiler. Daha sonra eski dönemde temsil prensibinin bilinmez olmadığını kabul eden Madison *Federalist 63*'te "Kadim demokrasilerle Amerikan hükümetleri arasındaki asıl ayırım halkın kollektif katılımının tamamıyla dışlanmasında yatmaktadır. Farklılık kadim demokrasilerin yönetiminde halk temsilcilerinin tamamıyla dışlanmış olmasında değil; Amerikan hükümetlerinde halkın toplu halde işleyişe katılımdan dışlanmış olmasındadır" demektedir. Özet olarak modern liberal demokrasi daha başından halkın doğrudan siyasal rolünü kısıtlamaya eğilimlidir. Zakaria bu açıdan liberalizmin çoğunluk karşıtı yönünü vurgularken sağlam bir zemine oturmaktadır.

Elbetteki temsili hükümetin doğrudan demokrasinin yerini alması, tüm halkın bir araya gelmesinin imkansız hale geldiği daha büyük boyutlu modern devletlerle bir dereceye kadar meşrulaştırılmaktaydı. Fakat bu olgu Montesquieu ve Rousseau gibi düşünürleri demokratik ya da cumhuriyetçi bir hükümetin ancak küçük bir devlette mümkün olabileceği sonucuna sürükledi. Rousseau “halk kendisini temsilcilerine verdiği andan itibaren artık özgür değildir” diyordu. Bununla beraber temsili hükümeti meşrulaştıran bir zemin daha vardır. Madison'ın cümleleriyle temsili hükümet "halkın bakış açısını, halkın kendisinin seçtiği, zekası ile ülkenin gerçek çıkarlarını en iyi biçimde belirleyebilecek ve adalete olan bağlılıkları geçici ve kısmi mülahazalardan en az biçimde etkilenebilecek bir vatandaş grubu aracılığıyla rafine edebilir ve yaygınlaştırabilir." Diğer bir deyişle seçilmiş temsilcilerin ortalama vatandaştan daha üstün olması bek-

lenmektedir. Buna karşıt olarak kadim demokrasilerde kamu görevlilerinin çoğu kurayla seçilmekteydi. *The Politics*'de Aristoteles memurların seçiminde kurayı demokratik, seçimleri ise oligarşik bir yöntem olarak nitelendirmektedir. Montesquieu da bu yargıyı yinelemekte ve “kurayla seçme hakkı kimsenin saldıramayacağı, her vatandaşın ülkesine hizmet etme umudunu canlandıran bir seçim metodudur. Bunun yerine seçimlerin yapıldığı yerlerde seçilenler kendi vatandaşlarının çoğundan daha zengin, daha iyi eğitilmiş ve daha zeki oldukları eğilimine kapılırlar. Bu çerçevede temsili demokrasi ya da seçim demokrasisi, halkı, kendi kendini yönetmeye doğrudan katılımdan ağırlıklı bir biçimde uzaklaştırmanın da ötesinde, siyasal eşitlikten aristokratik bir sapma oluşturur gibi de gözükmektedir.

Halk Tarafından Ve Halk İçin

Fakat yine de modern temsili liberal demokrasinin kadim demokraside olduğundan çok daha eşitlikçi diğer bir yönü vardır. Kadim demokrasilerde, kamusal alana katılabilme hakkı olan vatandaşlar genel nüfusun çok az bir kısmına tekabül etmekteydiler. Sadece büyük miktardaki köleler ve yabancı yerleşimciler dışlanmakla kalmıyor aynı zamanda kadınlar da siyasal olayların dışında tutuluyordu. Kadim şehrin doğrudan demokrasisi olan liberalizm öncesi demokrasi tüm insanların temel ve doğal eşitliği ilkesi üzerine kurulmamıştı. Modern temsili hükümetin fakirleri ve kadınları siyasal katılımdan uzunca bir süre dışladığı ve hatta Birleşik Devletler'de kölelik ile bir arada bulunduğu elbetteki doğrudur. Fakat bu tür dışlamaların daima liberalizmin bütün insanların doğuştan eşit ve özgür olduğu temel prensibiyle sürekli bir çatışma içinde olduğu da en az bunun kadar doğrudur.

Geleneksel ve hiyerarşik toplumda insanların çoğunun söz sahibi olmadıkları siyasal düzenlemelere şöyle ya da böyle zımni bir rıza gösterdikleri iddia edilebilir. Eğer ölçülebilir-

menin bir yolu olsaydı, 17'nci yüzyıl İngiltere'sindeki genel kanı monarşik siyasal sistemi onaylardı. Yalnızca bütün insanların eşit yaratıldığı prensibi değer kazandıkça ve genel nüfusun eğitim seviyesi yükselmeye ve ekonomik durumu düzelmeye devam ettikçe toplumun bazı kesimlerinin bazılarının oy hakkı talep etmesi beklenebilirdi. Ve bunu yapmaya başladıklarında da onlardan söz sahibi olmadıkları bir siyasal düzene rıza göstermeleri daha fazla nasıl beklenebilirdi? Halk hükümeti olmadan teorik olarak halk hakimiyeti tutarlı olabilir ve hatta bir süre için sürdürülebilir. Fakat uzun vadede bu hakimiyet hükümeti yürütmekte başarısız olacaktır.

Dolayısıyla 19'uncu ve 20'nci yüzyıllar boyunca bütün Batı dünyasında liberal anayasal rejimlerin her geçen gün biraz daha fazla demokratikleşmeleri hiç de şaşırtıcı değildir. Monarklar ya da seçimle gelmeyen kurumlarca kullanılan yasama gücü neredeyse tamamen yok olana dek yavaş yavaş geriledi. Aynı anda oy hakkı da aşama aşama genişledi. Mülkiyet şartlarının ve cinsiyete ya da ırka dayalı mahrumiyetlerin ortadan kaldırılması 1948'de 'evrensel ve eşit oy hakkı'nın bütün dünya için bir insan hakkı olarak kabul edilmesi noktasına vardı.

Oy hakkının yaygınlaştırılmasının ahlaki zemini en özlü biçimde John Stuart Mill'in 1861'de basılan *Considerations on Representative Government* adlı kitabında vurgulanmaktadır. Mill "herhangi bir kimsenin diğer insanlarla aynı çıkarlara sahip olduğu herhangi bir meselenin tasarrufunda basit bir imtiyaz olan söz sahibi olmaktan, daha büyük bir felaketi önlemediği sürece alıkonulması... Dolayısıyla herhangi bir kişinin ya da sınıfın kati bir biçimde dışlandığı, oy verme hakkının sahip olmak isteyen uygun yaştaki tüm bireylere açık olmadığı hiç bir oy verme düzenlemesi kalıcı bir biçimde tatmin edici olamaz... bu bir kişisel adaletsizlik" demektedir. Bu çerçevede Mill oy kullanma hakkının kadınlara da yay-

gınlaştırılmasını savunmaktadır. Fakat bu O'nu okur yazar olmayanlara ve devlet yardımından (parish relief) yaralananlara oy hakkı verilmesine karşı olmaktan ve daha iyi eğitim görmüş olmaları nedeniyle profesyonel sınıflara çifte oy hakkı verilmesini savunmaktan da alıkoymamaktadır. Günümüzde oy hakkının evrenselliği ve eşitliğinden bu tür sapmalar çarpıcı bir biçimde 'elitist' olarak kabul edilmektedir. Hiç bir argüman "daha büyük bir kötülükten (beladan) koruma" adına herhangi bir vatandaşın eşit oyunun kabul edilmemesi eşitsizliğini dengeleyecek kadar güçlü kabul edilmemektedir.

Demokrasiyi İşler Hale Getirmek

Mill'in *Representative Government*'ının kolonyalizmin meşrulaştırılması anlamında günümüz hassasiyetlere muhalif diğer bir yönü de vardır. Mill'e göre temsili hükümet "mükemmel bir hükümetin ideal modelidir", fakat bütün sosyal koşullarda uygulanamaz. Temsili hükümet özellikle temsili hükümet için uygun olabilecek bir uygarlık düzeyine kendilerini ulaştırabilecek türden monarşik ya da, tercihen, harici bir otoriteye ihtiyacı olan 'barbar' yahut 'geri kalmış' insanlara uygun değildir.

Mill'in değerlendirmesi, bir dereceye kadar (günümüzde modernizasyon diye adlandırdığımız şekilde) belirsiz bir tarihsel gelişme doktrini tabanında kolonyalizm taraftarıdır. Fakat Mill'in temsili hükümetin her şart altında uygulanamayacağı iddiası da kolayca bir kenara atılamaz. Mill'in de vurguladığı gibi "temsili hükümet biçimi, diğer hükümet biçimleri gibi, kalıcı olarak vücut bulamayacağı herhangi bir durumda uygun olmayacaktır. Eğer insanlar temsili hükümete değer vermiyorlarsa, onu savunmada isteksizlerse ve de gereklerini yerine getirmede yetersizlerse onu korumaya da muvaffak olamayacaklardır. Bu yüzden temsili hükümetin onlara tam olarak hizmet etmesini beklemek beyhude olacaktır".

Şüphesiz, demokrasinin kendi kendini koruyabilmesini sağlamak için, insanların demokrasinin işlemesi için gerekli şeylerin yapılması konusunda eğitilmesi ve teşviki konusu, gündemden düşmüş değildir. Günümüzde bu, yeni demokrasilere, birbirinden ayrı olarak batılı hükümetler, uluslararası ya da bölgesel örgütler ile hükümet dışı kuruluşlarca sağlanmakta olan 'demokrasi desteği' programlarının da temelinde yer almaktadır. Yeni demokrasiler üzerine çalışan siyaset bilimcilerin merkezi ilgilerinin temelinde demokratik rejimin sağlanması ya da çöküşünün hemen hemen imkânsız hale getirilmesinin nasıl sağlanabileceği meselesi yer almaktadır. Ve bu günümüzde vatandaşlık ve sivil toplum konularına yönelik, sadece yenilerinde değil eskiden kurulmuş olan demokrasilerde de mevcut bulunan yaygın ilgiyi de açıklamaktadır. Tüm bunlar demokrasiyi kurma işinin hiç de kolay olmadığı gerçeğini yansıtmaktadır. Demokratik bir idare her topluma verilebilir fakat her toplum onu koruyamaz. Fakat insanların demokrasiyi çalıştırmaya en azından belirli bir süre için muvaffak olamadığı bir durumda ne yapılmalıdır? Mill'in bu soruya cevabı kolonyal yönetimdir. Bizimki nedir? Bu, Zakaria'nın makalesinde zımni olarak sorulan sorudur.

Bu soruyu cevaplandırmadaki zorluk modern demokratik gelenekteki hükümetin liberal doktrini ile halk hükümetinin pratik gerekleri arasındaki şiddetli gerginliğe işaret etmektedir. (*The Social Contract*'ta Rousseau "tüm meşru hükümetler cumhuriyetçidir" demektedir. Fakat aynı eserin ileriki bölümlerinde "özgürlük her iklimin meyvası değildir ve bu yüzden her insanın becerisi içerisinde yer alamaz" demektedir.) Günümüzde her insanın doğuştan özgür ve eşit olduğu ve hiç kimsenin kendi rızası olmadan bir başkası tarafından idare edilemeyeceği prensibi tüm dünyaya yayılmıştır. Bu, yukarıda da ileri sürdüğüm üzere, zorunlu olarak seçimlerle ortaya çıkan açıkça belirtilmiş rıza olmadan kimsenin tahakküm altına

alınmayacağı şeklinde anlaşılır hale gelmiştir. Ama geçmiş çağlarda ve birçok ülkede yaşanan deneyimler de bu prensibe her yerde ve çabucak işlerlik kazandırılmayacağını akla getirmektedir. Ayrılan kolonyal güçlerin miras olarak bıraktıkları birçok demokrasinin 1960'lardaki başarısızlığı da bazı şartlarda demokrasinin kalıcı olamayacağını birkez daha göstermektedir. Eğer demokratik hükümet prensip olarak her yerde gerekliyse, pratikte işlemeyecek gibi görüldüğü bir yerde iyi bir liberal demokrat hangi rotayı izlemelidir? Bu bilmece liberal demokrasinin yayılmasına ilişkin ümitleri aşırı istek ve çaresizlik alternatif döngüleri arasında oyalamaktadır.

Bu açmazın çözülmesi için Zakaria ne önermektedir? İlk olarak anayasacılığın, kanun hakimiyetinin ve bireysel özgürlüğün temsili hükümetten daha zorunlu olduğunu iddia etmektedir. Buna bağlı olarak Batılı politikanın birçok gelişmekte olan ülkede seçimlerin yerleştirilmesinden ziyade 'liberal otokrasinin' kurulması taraftarı olmasını önermektedir. Yukarıda belirtildiği üzere, onun sunduğu en temel liberal otokrasi örneği demokratikleşmeye öncülük eden monarşik hükümetlerce başlatılan anayasal liberalizmin olduğu 19. yüzyıl Avrupası'dır. İlk önce liberal anayasacılık daha sonra tedrici demokratikleşme şeklindeki zincirin kendini yönetmenin gereklerine insanları alıştırmada avantajlara sahip olabileceğine çoğu kez dikkat çekilmektedir. Fakat bu bugün için uygulanabilir bir strateji midir?

Demokratikleşme 19'uncu ve erken 20'nci yüzyıl boyunca sosyal hiyerarşide geleneksel prensiplerin popüler tasavvur üzerinde hâlâ dikkate değer bir ağırlığının olduğu bir ortamda ilerlemiştir. Eşitlik fikri tam olarak siyasal meşruiyetin yüce bir prensibi olarak kabul edilmemişti. Monarşi ve aristokrasi Avrupa'nın büyük bir kısmında hâlâ hakimdi ve bu yüzden sınırlı oy ile seçilmiş meclisin sınırlı yasama faaliyeti bile halk hükümeti yönünde bir gelişme gibi görülebilmekteydi. Fakat

günümüzde durum çok farklıdır. Sadece ekseriyetle İslamî monarşilerden oluşan birkaç ülkede geleneksel idareyi andıran yapılar hakimiyetlerini sürdürmektedirler. Bu örneklerde 19'uncu yüzyıl Avrupa modelini bir dereceye kadar taklit edilebilmektedir. Diğerlerindeyse var olan otokrasiler ya da arzu edilen demokrasiler kendilerine has bir çeşit eşitlik doktrinini benimsemektedirler. Komünizm sonrasında ya da eski sosyalist tek partili bir rejimde oy hakkının kısıtlanmasında hangi prensip temel olarak alınabilir? Ve seçim dışında hangi meşru mekanizma kimin yöneteceğine karar vermede kullanılabilir?

Zakaria'nın çağdaş liberal otokrasiler dünyasında açıkça belirttiği tek örnek İngiliz idaresi altındaki Hong Kong'dur. Ancak Zakaria kolonyalizmin yeniden canlanmasını önermeye hazırlıklı değildir. 1990'ların başlarında Soğuk Savaş esnasında patronunun desteğini çekmesi halinde derhal çökme tehlikesi ile yüz yüze olan süper güçlerin eski müşterileri olan devletler ya da 'yetersiz devletler' sorunu üzerine heyecanlı bir tartışma vardı. Yeni bir dünya düzeninin konuşulduğu sıralarda Birleşmiş Milletler himayesi altında kolonyal hakimiyetin yeniden canlandırılmasına benzer bir biçimde 'uluslararası toplum'un bu tür durumlara müdahale edebilmesi yönünde bir eğilim vardı. Amerika'nın Somali'ye siyasal (insanî olmayan) müdahale girişimi böylesine masraflı uluslararası inşa operasyonuna aday olabilecek ülkelerin çoğalmasıyla birlikte, bu düşüncenin erdemi ya da yapılabirliği ne olursa olsun, bu tür bir siyasa için siyasal iradenin olmadığını çabucak açıklığa kavuşturdu.

Zakaria'nın kafasındaki uygulanabilir model olarak en azından son günlere dek ekonomik yönden başarılı olan Doğu Asya otokrasileri gözükmektedir. Zakaria'nın kendisinin de Endonezya, Singapur ve Malezya'yı 'liberal' olarak değil ve fakat sadece 'liberalleşen' otokrasiler olarak nitelemeyi kabul etmesinden de anlaşıldığı üzere bu otokrasilerin ger-

çek birer anayasal ya da liberal yapı olduklarını ileri sürmek kesinlikle sorgulanabilir bir olaydır. Bu devletlerin insan haklarını Zakaria'nın 'liberal olmayan' olarak tanımladığı Latin Amerika devletlerinden daha güvenilir bir biçimde koruduklarını ya da daha bağımsız ve tarafsız yargıya sahip olduklarını iddia etmek de gerçekten akla uygun olmayacaktır. Demokrasiyi uyguladıklarını ileri sürerken, Singapuruların kendileri dahi, Singapur'un Birleşmiş Milletler Büyükelçisi Bilahari Kausikan'ın söylediği üzere, rejimlerinin "hiç bir zaman liberal olmayı iddia ya da arzu etmediğini" kabul etmektedirler. Bu nedenle Zakaria anayasacılık ve insan haklarından bahsetmesine rağmen sonuçta çok bilinen liberal demokrasiye giden en güvenilir yolun otoriter kapitalist gelişme olduğu yaklaşımına ulaşmaktadır.

Bu Doğu Asya otokrasilerinin ekonomik başarıları kesinlikle etkileyicidir, fakat Japonya ile başlayarak Doğu Asya demokrasilerinin de ekonomik başarıları vardır. Burası Asya'nın ekonomik gelişmesinde otoriter idarenin eğer varsa ne dereceye kadar payının olduğu karmaşık ve sıcak tartışmasının yeri değil. Fakat açık olan, otokrasilerin dünyanın geri kalan kısmında anayasal liberalizmin gelişmesini sağlamak bir yana ekonomik gelişmeyi sağlamada dahi başarısız olduğudur. Mill'in de belirttiği üzere bir halkı temsili hükümete hazırlamada yetersiz kılan eksikliklerin aynıları benzer bir biçimde onun seçilmemiş yöneticilerinde de bulunabilir. Zeki ve iyi despotlar kural değil istisnadır.

Seçim Sandığına Bir Bakış

Otokratik rejimlerin yerini serbestçe seçilenler aldıkça bu ülkelerin demokrasiyi işletmede ciddi sorunlarla karşı karşıya kalacakları zaten beklenmekteydi. Kendi kendini yönetmek gerçekten zordur ve seçimler iyimser bir tahminle sağlam bir liberal demokrasi ile sonuçlanacak uzun ve çetin bir sürecin sadece bir adımıdır. Seçmenler iyi veya genel-

de vasat seçimler yapabilecekleri gibi kötü tercihlerde de bulunabilirler. Demagoglar seçim kampanyalarını, seçmenlerin, dini ve etnik unsurlar da içeren en kötü eğilimlerine (adayların bu tür eğilimlere dayanarak başarılı oldukları yeni demokrasilerin sayısı umulandan çok daha az olmasına rağmen) hitap edecek biçimde kullanabilirler. Fakat her halükârda seçimlerin kendisi akla uygun bir biçimde kaç defa seçimle gelmeyen idarelerde bulunan ya da artan türden olmayan sorunların sebebi olarak görülebilir? Örneğin Afrikalı seçmenler çoğunlukla oylarını etnik ya da kabilevî bağlar yönünde kullanabilmektedirler, fakat kaç Afrika ülkesinde diktatoryal hükümetler bazı grupların diğerleri üzerinde tahakkümünden ziyade gerçek etnik uyuşmayı gerçekleştirebilmişlerdir. Yeni demokrasilerin çoğu şüphesiz şiddetli meydan okumalarla karşılaşmaktadırlar, fakat bunların neredeyse hiç biri seçimlerin kaldırılması ile halledilememektedir.

Seçimlerin kendisinin, hiç de azımsanmayacak bir biçimde, kötü ve popüler olmayan hükümetlerden kurtulmanın ötesinde, siyasal sorunların çoğunu çözemediği de doğrudur. Şu ya da bu sebeple akli selim özellikle ana muhalefet güçlerinin liberal demokrasiye mütemayil olmadığı istikrarlı, uygun ve makul ölçüde demokratik olmayan rejimlerde seçimlerin aceleci bir biçimde zorlanmasına karşı ihtiyatlı olmayı gerektirmektedir. Fakat bu, öğretilmesine dahi gerek olmayan, çoğu batılı hükümetin esasta diplomatik olarak hesaba almaya kendiliğinden meyilli olduğu bir şeydir. Gerçekte bu tür bir politikaya bağlılık, Batılı hükümetleri demokratik olmayan ülkelerle, özellikle Arap dünyasıyla aşırı dostça olmakla suçlayanların mükerrer şikayetleridir. Jonas Savimbi'nin BM tarafından 1992'de yapılan seçimler sonunda yenilgiyi kabul etmemesiyle ülkede iç savaşın şiddetinin gitgide arttığı Angola örneği gibi seçimlerin gidişatı daha da kötüleştirdiği tartışmalı durumlar da bulunmaktadır. Çeşitli ciddi engellere rağmen, en

son Kamboçya örneğinde olduğu gibi, iç çatışmalar içinde alt üst olmuş durumda bulunan ülkelerde uluslararası gözetim altında seçim yapılması girişimlerinin anlaşmazlıkların çözümünde bir metod olarak şaşırtıcı bir biçimde olumlu olduğu da kaydedilmektedir. Bu görece yeni keşif ilk olarak 1990'da temelde barışın tesisi amacı çerçevesinde barış tesisi ile demokrasinin inşasını birleştirmek için Nikaragua'da denenmiştir. Nitekim seçimler demokrasi inşasının tek amaç olmadığı zamanlar dışında ve çok zor şartlar altında yürütülmüştür. Bu tür seçimler bir çok kanlı iç savaş sona erdirmenin ötesinde Mozambik ve El Salvador gibi ülkelerde bir takım olumlu siyasal sonuçlar da vermiştir. Bu ülkelerin, liberal olmayan demokrasiler olarak kabul edilseler bile, iç savaş ile şiddetle sarsılmalarına rağmen daha iyi durumda oldukları aşikârdır. Seçim sürecinin işlemediği, sürekli bir iç savaş ile yüz yüze bulunan ve hoşgörülü olmayan bir İslamî hükümetle idare edilen Afganistan gibi bir ülke etkileyici bir alternatif model olarak gözükmemektedir.

Otoriter hükümetin yıkıldığı ya da iç muhalefet güçleri ile yeni bir rejim oluşturulması üzerinde anlaşma pazarlıklarının yürütüldüğü demokratik dönüşümün en tipik hallerinde oluşmakta olan demokrasinin başarısı için "seçimlerin tesisi"nin doğru zamanlaması büyük bir önem kazanmaktadır. Bu tür durumlarda seçimlerin ne kadar önce yapılacağı konusunda akılcı bir anlaşmazlığa hareket sahası bulunmaktadır. Örneğin Mobutu sonrası Kongo'sunun yıkıma uğramış siyasal manzarasında ülkeyi demokratik yönde ilerletmeye inanmış olanlar arasında bile seçimlerin erken yapılması konusunda uygulanabilirlik ve istenebilirlik konularında bölünmeler bulunmaktaydı. Aynı zamanda seçimlerden vazgeçilmesinin Kabila hükümetini 'anayasal liberalizm'e nasıl yönlendireceğini veya böylesi denetlenemez bir yönetimin 'liberal olmayan demokrasi'ye nasıl tercih edilebileceğini anlamak zordur.

Başlangıçta Başarılı Olamazsınız

Elbetteki seçim demokrasileri, bu tür elverişsiz şartlarda kalıcı olmayı başaramayabilirlir. Demokratikleşmenin tarihi başarısız girişimlerle doludur. Bu, Huntigton'ın, durumu farkederek, demokratik dönüşümlere sayıca üstün olan demokratik çöküşlerin periyodlarını 'ters dalgalar' olarak nitelendirmesinin de sebebidir. Fakat yine de sürecin tamamında daha çok ülke demokratikleşmekte ve öyle de kalmaktadır. Bunun ötesinde, tarihsel kayıtlar, daha önceden bir demokrasi tecrübesi olan ülkelerin ikinci girişimlerinde evvelce demokrasi tecrübesi olmayan ülkelere oranla daha başarılı olduklarını göstermektedir. Sonuç olarak demokrasi çökse bile gelecek için bir umut mirasını ardında bırakmaktadır.

Günümüzde demokrasi için gerekli standart sosyal ve ekonomik 'ön koşullar'dan yok-

sun artan miktardaki ülkeler de kendi liderlerini seçme imtiyazını kazanmaktadırlar. Bu yeni rejimlerin sorumluluk, kanun hakimiyeti ve bireysel özgürlüklerin korunması açısından ciddi eksikliklere sahip olmaları şaşırtıcı değildir. Batılı devletlere, bu devletlere, seçim demokrasilerini düzelterek liberal demokrasilere dönüştürme yönünde her türlü yardımı yapmaları için çok sayıda neden vardır. Zaka-ria'nın önerdiği anayasal demokrasinin tesisi konusunda en anlayışlı olabilecek taraf ise tam da onun yerdığı liberal olmayan demokrasilerdir. Günümüz dünyasında anayasal liberalizme giden yol sorumsuz otokrasilerden değil serbestçe seçilmiş hükümetlerden geçmektedir.

* "Liberalism and Democracy: Can't Have One Without the Other", *Foreign Affairs*, March/April 1998, ss. 171-180.

Çeviren: Mitat Çelikpala

Frédéric Bastiat

Detmar Doering

Frédéric

Bastiat ile Karl Marx aynı çağda

yaşamış ve yazmışlardır. Bu iki düşünürün bir diğer ortak özelliği gelecekle ilgili kehanet ve tahminlerde bulunmalarındır. Marx'ın kehanetlerinin hemen hemen hepsi yanlış çıkarken, Bastiat'ın öngörülleri tarih tarafından doğrulanmıştır. Buna rağmen, Marx'ı herkes tanır, Bastiat'ı bilenler ise pek azdır. Detmar Doering'in bu kitabı, büyük Fransız filozofu Bastiat'ın hayat hikâyesini ve fikirlerini derli toplu bir şekilde özetlemektedir. Hem liberal fikir dünyasıyla, hem de zamanının en ilginç ve verimli yazarlarından birinin fikirleri ile tanışmak isteyen herkes, Doering'in eserini bir başvuru kaynağı olarak kullanabilir.

Liberte Yayınları

GMK Bulvarı 108/17 06570 Maltepe/Ankara

Tel: (312) 230 87 03-230 37 19 Fax: (312) 230 80 03